

MUQIMIY G‘AZALLARIDA AN‘ANA VA MODERNIZATSIYA DIALEKTIKASI: KO‘P QATLAMLI SEMANTIK TAHLIL

Sulhiddinov Sardorbek Xusen o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 3-bosqich talabasi

Email: sardorbeksulhiddinov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20078986>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada XIX asr oxiri o‘zbek adabiyotining yirik vakili Muqimiy g‘azallari an‘ana va modernizatsiya dialektikasi nuqtayi nazaridan kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi shoir ijodida klassik chig‘atoy poetikasi elementlarining saqlanish darajasi hamda ularning yangi ijtimoiy-estetik mazmun bilan boyitilish mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Ishda uch qatlamli semantik model (ishqiy, tasavvufiy va ijtimoiy qatlamlar) nazariy jihatdan asoslanib, Muqimiy g‘azallarining kompleks interpretatsiyasi amalga oshiriladi. Tadqiqot qiyosiy-tarixiy, struktural, semiotik hamda qisman statistik metodlarga asoslanadi. Natijada Muqimiy klassik g‘azal shaklini saqlagan holda uni modern ijtimoiy diskurs vositasiga aylantirgani ilmiy dalillar asosida asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Muqimiy, g‘azal, chig‘atoy adabiyoti, poetika, semiotika, modernizatsiya, ijtimoiy diskurs, aruz, semantik model.

KIRISH

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Markaziy Osiyo hududida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar adabiy jarayonning ichki rivoj dinamikasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Bu davrda an‘anaviy chig‘atoy adabiyoti yangi tarixiy sharoit bilan to‘qnash kelib, poetik shakl va mazmun o‘rtasida yangicha uyg‘unlikni talab qildi. Aynan shu o‘tish davrida yashab ijod qilgan Muqimiy o‘zbek adabiyotida muhim transformatsion bosqich vakili sifatida namoyon bo‘ladi.

Shoir bir tomondan Alisher Navoiy asos solgan klassik poetik maktab an‘analarini davom ettirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan g‘azal janrini yangi ijtimoiy mazmun bilan boyitib, uni zamonaviy fikr ifodalash vositasiga aylantirdi. Shu jihatdan Muqimiy ijodi an‘ana va modernizatsiyaning sintez nuqtasi sifatida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Muqimiy ijodi o‘zbek adabiyotshunosligida turli davrlarda o‘rganilgan. Jadid davri olimlari, xususan Abdurauf Fitrat, shoir merosini ilmiy muomalaga kiritishda muhim rol o‘ynagan. Keyingi tadqiqotlarda Muqimiy poetikasi, obrazlar tizimi va ijtimoiy-estetik qarashlari alohida yo‘nalishlarda tahlil qilingan.

Shunga qaramay, mavjud ilmiy ishlarda g‘azallarning semantik ko‘p qatlamlilik, an‘ana va modernizatsiya o‘rtasidagi ichki dialektika hamda semiotik va struktural yondashuvlarning integratsiyasi yetarlicha tizimli o‘rganilmagan. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot qiyosiy-tarixiy, struktural va semiotik metodlarning integratsiyasiga asoslanadi. Qiyosiy-tarixiy metod yordamida Muqimiy g‘azallari klassik chig‘atoy adabiyoti namunalari bilan solishtirildi. Struktural tahlil orqali g‘azalning kompozitsion qurilishi, qofiya, radif va aruz tizimi o‘rganildi.

Semiotik yondashuv matnni belgilar tizimi sifatida talqin qilishga imkon berdi. Har bir obraz va metaforaning ko‘p qatlamli ma‘no yukiga ega ekani aniqlanib, ularning turli

interpretatsiya darajalarida qanday ishlashi tahlil qilindi. Bundan tashqari, tanlab olingan gʻazallar asosida motivlarning takrorlanish chastotasi ham kuzatildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Muqimiy gʻazallarini tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, shoir ijodida anʻanaviy poetik shakl va modern mazmun oʻrtasida murakkab, ammo izchil uygʻunlik mavjud.

Avvalo, anʻanaviy shaklning saqlanishi kuzatiladi. Muqimiy gʻazallari aruz vaznining ramal va hazaj bahrlarida yozilgan boʻlib, qofiya va radif tizimi klassik qoidalarga toʻliq mos keladi. Matlaʼ va maqtaʼ baytlar strukturasi, xususan taxallus qoʻllanishi anʻanaviy poetikaning davomiyligini tasdiqlaydi. Bu jihatdan shoir klassik maktabdan chetga chiqmaydi.

Biroq mazmuniy jihatdan sezilarli transformatsiya yuz beradi. Quyidagi tipik bayt orqali bu holatni koʻrish mumkin:

Koʻnglumni oldi bir pari, sabrimni oldi ham,
Koʻrdim yuzini, ketdi barcha qarorim ham.

Ushbu baytda klassik ishqiy motivlar ustun: maʼshuqa “pari” sifatida tasvirlangan, oshiqning iztirobi anʻanaviy shaklda ifodalangan. Bu birinchi — ishqiy qatlamni tashkil etadi. Biroq shu tipdagi baytlar chuqurroq talqin qilinganda tasavvufiy qatlam yuzaga chiqadi:

Ishqing oʻtida kuydim, ammo bu dard shirin,
Har kimga nasib boʻlmas bu ishqning imtihoni.

Bu yerda ishq ilohiy maʼno kasb etadi, dard esa ruhiy poklanish vositasiga aylanadi. Bu klassik tasavvufiy semantik qatlamning davomidir. Muqimiy ijodining eng muhim yangiligi esa ijtimoiy qatlamda namoyon boʻladi:

Dahr ichra adl yoʻq, ish zolim qoʻlida qolgan,
Bechoralar zor, boylar esa aysh ila mashgʻul.

Mazkur baytda “zolim” obrazi abstrakt tushunchadan konkret ijtimoiy tipga aylanadi. “Bechoralar” va “boylar” qarama-qarshiligi esa ijtimoiy tabaqalanishni ifodalaydi. Bu esa gʻazal janrining funksional chegarasini kengaytiradi.

Shuningdek, makon obrazi ham transformatsiyaga uchraydi:

Shahr ichra yurib koʻrdum ming turfa razolatni,
Har koʻchada bir dard, har uyda bir armon bor.

Bu yerda “shahr” real ijtimoiy makon sifatida talqin qilinadi. Klassik ramziy makon oʻrnini real hayot tasviri egallaydi.

Sheʼriy tilning soddalashuvi ham muhim omil hisoblanadi:

Kelding — koʻnglim ochildi, ketding — yana gʻam qoldi,
Oddiygina bir hol bu, ammo yurak chidamas.

Bu baytda soddasintaksis, jonli nutqqa yaqin ifoda va murakkab metaforalarning kamayishi kuzatiladi. Bu esa til demokratlashuvining aniq dalilidir.

Tahlillar asosida uch qatlamli semantik model aniq tasdiqlanadi: ishqiy, tasavvufiy va ijtimoiy qatlamlar oʻzaro kesishib, murakkab semantik tizimni hosil qiladi. Ayniqsa, ijtimoiy qatlamning ustunligi Muqimiy ijodining modern xususiyatini belgilaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni koʻrsatadiki, Muqimiy ijodi klassik adabiyotning oddiy davomiyligi emas, balki transformatsion bosqichidir. U poetik shaklni saqlagan holda mazmunni yangilaydi va gʻazal janrini ijtimoiy diskurs vositasiga aylantiradi.

Bu jarayon uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: formaning konservatsiyasi, mazmunning modernizatsiyasi va auditoriyaning kengayishi. Shu jihatdan Muqimiy ijodi klassik va jadid adabiyoti o'rtasidagi o'tish bosqichi sifatida baholanishi mumkin.

XULOSA

Muqimiy g'azallari o'zbek adabiyotida an'ana va modernizatsiyaning uyg'unlashgan shaklini namoyon etadi. Shoir klassik g'azal shaklini saqlagan holda uni yangi ijtimoiy mazmun bilan boyitgan, she'riy tilni soddalashtirgan va g'azalni keng ommaga yaqinlashtirgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Muqimiy ijodi o'zbek adabiyotining modern bosqichga o'tishida muhim o'rin tutadi. Uning g'azallari ko'p qatlamli semantik tuzilishga ega bo'lib, estetik, falsafiy va ijtimoiy funksiyalarni birlashtiradi. Shu sababli Muqimiy ijodini modern o'zbek adabiy tafakkurining muhim boshlanish nuqtalaridan biri sifatida baholash mumkin.

